

Kiss Lajos:

A MUNKÁSOK IRODALMI ÁBRÁZOLÁSA A FELSZABADULÁS
UTÁNI MAGYAR PRÓZÁBAN

Az irodalom mindig emberek és korok életét ábrázolja, a külső és belső valóságot egyaránt, koronként különböző felfogásban s a birtokolható tudás, a kidolgozott és kidolgozható módszerek függvényeként. A prózairodalomnak különösen nagyok a lehetőségei arra, hogy az ember világát, elsősorban persze magát az embert, cselekedetei által megvallassa, a cselekedetet magát pedig úgy elemezze, hogy feltáruljon benne a társadalmiság, a lelki és tudati szféra egész köre. De a tárgyakat is elénk tudja állítani oly módon, hogy saját tárgyiságuk mögül kihangozzék az eltárgyiasult emberi lényeg is. Tehát a prózairodalom jellemző sajátossága, hogy mindig az egész ember, s az ember egész világának megragadására törekszik.

Ezek a lehetőségek nem hiányoznak a mai magyar prózából sem. "Main" a 45-től kezdődő és a mába nyúló történeti szakaszt értem. Ha az irodalom anyaga az ember és világa, a mai magyar prózairodalomra vonatkozóan ezt úgy fogalmazzuk meg: hogy a szocializmusért küzdő, s utána a szocializmusban élő ember történelmi átalakulását kell kutatnunk; mai prózáinkban tehát azt a folyamatot kell tettenérnünk, amelyet egyrésztől világalakító emberi munkának nevezhetünk, másrésztől pedig embert alakító világtörténeti

mozgásnak. Az új irodalom fogalma ma bizonyos értelemben mást jelent, mint jelentett például a Nyugat korszakában. Az élet, a valóság má, azaz az elmúlt 30 év alatt dinamikus - forradalmian változott és változik, meghatározott irányba, azaz tudatosan alakítva. Természetes, hogy próza-irodalmunk vállalkozásai és kísérletei összhangban vannak e fenti tendenciákkal. Ez teszi lehetővé, hogy mai prózáinkban nyomon követhetjük az életmód, az emberi magatartás, a gondolkodás és az erkölcs nagy történelmi váltását és a szférák állandó mennyiségi és minőségi változásait is.

Az ötvenes évek irodalompolitikája úgy gondolta, hogy az új világ adekvát irodalma csak a nagy realizmus lehet, elsősorban a balzaci, tolsztoji mintájú, mely intenzív és extenzív teljességű képet adhat majd korunkról. Tehát az életmód, a gondolkodás, az erkölcs és a magatartás komplex módon ábrázolódhat, azaz olyanféleképpen, ahogy a polgári élet totalitása a polgári realizmusban. Nem kétséges, hogy egy olyan átfogó igényű epikai alkotás, amely a mi világunkat valóban komplex módon volna képes bemutatni, meggyőzhetne e műfaj korszerűségéről. Déry Tibor Felelet-e ilyen szándékból fogant. Az író mintegy igazolni kívánta, hogy képes az eszményi nagy művet megalkotni, ám teoretikus és kritikus biztatói a második kötet megjelenése után ezt a képességét kétségbe vonták. Nem volt teljesen igazuk. Déry

írói ereje elégséges volt ahhoz, hogy nagyregénye első két kötetébe belefoglalja közelmúltunkat, ám jelenünkkel ezt már nem tudta megtenni, igaz, hogy ettől el is vették a kedvét.

A 45 utáni magyar prózairodalom termése pedig mintha a gyakorlatban is ellentmondana a Déry-féle vállalkozásnak. Sokszólamu, dinamikus és főleg kisterjedelmű próza kezd kialakulni, hitelesnek bizonyulni. Magában az életben, a politikai küzdőtéren is stratégiai és taktikai célok valósulnak meg. Néha felcserélődnek és keverednek is. Ez volt az első Lukács-vita központi kérdése is. A nagy epika biztonságosan csak a múltban, illetve a közelmúltban tájékozódhatott. A mozgó világ olyan prózát tudott életanyagával biztonságosan táplálni, amely leginkább csak a szülési fájdalmakról, a létrejövő vajudásáról ad hirt, mintsem annak további életéről. A stratégia és taktika megkülönböztetése, helyes viszonyuk értéke komoly intellektuális teljesítmény. A nagy élettapasztalat ebben az időben már politikai beavatottság kérdése is. Hiszen a történelem már nemcsak történik, hanem csinálódik is. Az írónak ezt is tudomásul kellett vennie. Ebben az időben sokminden között kellett választaniuk az alkotóknak. Akik a demokrácia népi irányát elfogadták, azok az ézzel együttjáró írói kísérletre is vállalkoztak. Akik a polgári eszményre mondtak igent, mint például Márai, a polgári élet lehetőségére a mi viszonyaink között

igent nem mondhattak, elhagyták az országot. A jelen mozgásban volt, a jövő konturokban állt az irodalom előtt. A stratégiai és taktikai kombinációk a politikusokat és a teoretikusokat is sokszor megzavarták, a nagy epikai átfogás ebben az időben így fölöttébb illuzórikus. Tehát irodalmunk legfogékonyabb alkotói is csak tendenciákat és jeleket észlelhettek megbízhatóan. Igaz, hogy ezeket már nem a "hadak útján", hanem a szántóföldön /Illyés: Megy az eke/ s ennél néhány méterrel csak magasabban, de kétségtelenül már föld és történelemtözeletben. /Illyés: Cserepező/. Hogy ez az észlelés a líráé, ez nem a líra hagyományos uralkodó helyzetéből következik, hanem a gyors reagálási módból, a lírának abból a képességéből, hogy a történelmi jeleket történelmi távlatba állítva képes szemlélni. A költői ábrázolás középpontjában itt a munka áll, de új életet alapozó minőségben, azaz újféle munka, vagy másképpen az új életet választó ember munkája. Prózairodalmunknak ekkor még figyelnie kell a változás folyamatát, anyagot kell gyűjtenie a megmozdult világról, a forradalmasodó és forradalmasító emberről, hogy életmódjának, gondolkodásának, magatartásának, erkölcsének egyenlőre csak a tendenciáját is jellemezni tudja.

Az életforma, az életmód, a magatartásformák történeti igényű ábrázolása külön regénytípust is létrehozott a világirodalomban: a családregényt. A Buddenbrook ház, a Thibault család, A Forsythe Saga, az Artamonovok reprezen-

tálják ezt a regényfajtát, amelyben családok története, zártkörű, egyéni sorsok láncolatában, a társadalom lényeges folyamatait tükrözi vissza. A társadalmi a családban, és ez egyben manifesztálódik. Ami általános és különös folyamatokban zajlik le a társadalomban, azt a különösbe és egyedibe átlényegítve adja vissza a családregeény.

XX. századi prózairodalmunkban is jelen van az a regénytypus, amelyet családregeénynek nevezhetünk. Babits Mihály Halálfiái c. műve talán a legjellegzetesebb, s immár klasszikus példája ennek a regényfajtának. Arról van szó, hogy a régi életformát és a régi gondolkodásmódot áttörni képtelen nemzedékek - egy családon belül - hogyan válnak szükségszerűen a halál fiaivá. A megállíthatatlan történelmi mozgás ellenében nem lehet életképes a stagnáló magatartás és gondolkodás, kötődjék az bármilyen életképes hagyományhoz. A Halálfiái egyik legjelentősebb társadalmi regényünk.

Uj magyar prózairodalmunkban is van egy hagyományosan megformált családregeény, amely a Halálfiaival mutat közeli rokonságot. A mult, mint megkötő erő, s a mult szükségszerű és ésszerű tagadása - ezek a rokonproblémák a Halálfiái-ban és a Rozsdatemetőben egyaránt megvannak. A Hábeterler családra is nyugodtan alkalmazhatnánk a halál fiai minősítést.

Ők a modern, mai képviselői a magatartás- és gondolkodásbeli stagnálásnak. Amíg a Halálfiak a nemesség és magassabbrendűség illuziójával áztatják magukat és leplezik történelmi tehetetlenségüket, idős Hábetler János és Pék Mária illuziók nélkül élnek, múlt és jövő nélkül vegetálnak. Tehát a történelemből és társadalomból önmagát kiszorító kispolgár legjellegzetesebb figurái. Pék Mária kigunyolja és kineveti az elkötelezett érzelmű, de primitív gondolkodású Serest, az olvasó mégis az eszesebb Pék Máriát marasztalja el, mivel családi egoizmusa olyan mértékű, amely megsemmisíti személyes jóképességeit is. Okossága és szervező tehetsége csak egy önmagába fordult családot szolgál. Pék Mária úgy véli, hogy övéért dolgozik, holtott olyan kis közösséget ápol, amely visszatart épp attól a lendülettől, amelyet a forradalmi átalakulás adna gyermekei emberré, esetleg forradalmárrá válásához. A Hábetleriek magatartása és gondolkodása a család regresszív metamorfozizását idézi elő, éppen akkor, amikor a társadalom s benne természetesen a családok többsége szükségszerűen progresszív metamorfózison megy át. A régény megjelenése után kritikusok és olvasók vitatkoztak azon, hogy a munkásosztályhoz tartoznak-e ezek a figurák, vagy annak csak egy periférikus részéhez. A hábetlerizmus egy olyanfajta családi belterjesség, amelynek gyökerei még a múlt társadalmi valóságába nyulnak vissza. A mai kispolgárisodás, ha rokonjelensége is, eredete szerint voltaképpen egészen más.

Az öreg Hábetler magatartását és gondolkodását - lényegében - a társadalmi termelésben elfoglalt helye és szerepe határozza meg. S következésképpen a családját is. Ez az a jelenség, - a két világháború közötti magyar társadalomban - amelyet József Attila így jellemezett a Hazám-ban: "hol lehet altiszt, azt kutatja, /holott a sirt, hol nyugszik atyja/ kellene megbotoznia." / Fejes Endre regénye a hagyományos többkötetes családragénnyel szemben az újfajta kisregény kategóriájába sorolható. Míg a régi családragényben retardáló elv érvényesül, a Rozsdatemető dinamikus. Jóllehet az író szándéka a maradiság ábrázolása, ám ezt modern szemlélettel és eszközökkel valósítja meg. A művészi koncentrációt jelzi, hogy a hagyományos fejezetfelosztást elhagyja, ezzel mintegy széttagolhatatlan folyamatnak tekinti az egész regényt. Ez az ábrázolási mód azt is jelenti, hogy a hábetlerizmus tagolást nem igénylő, egyetlen epizódja csak a nagy történelmi folyamatnak. Tehát lényegét tekintve mellékes, nem úgy mint a nagy családragények mondandója, amely hordozza és tükrözi átfogóan is a legfontosabb társadalmi folyamatokat.

Veres Péter a Rossz asszony c. regényében tesz kísérletet arra, hogy megvizsgálja az új család képződésének néhány jelenségét, problémáját; elsősorban az erkölcsi vonatkozások foglalkoztatják. Nem az erkölcs hagyományos értelemben, hanem a magatartás és munkaerkölcs, s annak a

megvizsgálása, hogy a majdan kialakuló szocialista morálban, elsősorban a családban, a városi hagyomány uralkodik-e vagy a paraszti. A Rossz asszony Keller Ibolykájában van valami a Hábeter-lányok közömbösségéből, a világ fontos dolgai iránti érzéketlenségéből. Ez a házmesterlány is olyan életmódhoz szokott, olyan életmód alakította ki szokásait, amelyben ismeretlen volt a termelő, a társadalomalkotó munka. Férje, Majoros Józsi falusi kovácsból mintegy természetesen, zökkenő nélkül alakul át ipari munkássá. Szorgalma, munkaszeretete, falusi szokásai segítik, hogy a városban és az üzemben is gyorsan gyökeret eresszen. Ez a szinte zavartalan életformaváltás - az író szerint - Majoros Józsi faluról hozott munkaszeretetében, paraszti erkölcsi felfogásában hordja magyarázatát. A másik fajta erkölcsöt a rossz asszony, Keller Ibolyka képviseli. Mi is hiányzik belőle? A munka, az otthonszeretet, a munkásférj szolgálata. Ennek a sok erkölcsi minusznak az okát Veres Péter abban látja, - itt megint egy régi értelemben vett altiszti problémával van dolgunk - hogy Keller papa nem munkára, hanem ál-uriségra nevelte lányát, vagy még inkább, hagyta nevelődni. Nem meggyőző az az interpretáció, amely Ibolyka és Józsi magatartásának különbségében és ellentétében a falusi és városi erkölcs szembeállítását véli felismerni. Az író Majoros Józsi gondolkodásában valóban a falusi erkölcs pozitív tendenciáinak a folytathatóságát érzékelteti, ám Ibolyka semmiképpen sem a városi erkölcs

képviselője. Azok az értéktelen emberi tulajdonságok, amelyek benne megtalálhatunk, a városban fölöttébb parciálisak, s a paraszti élet is konzervált hasonló erkölcsi és emberi minuszokat.

45 utáni prózairodalmunk legjelentősebb alkotásaiban valamiféleképpen mindig a régi és az új erők küzdenek egymással. Megtaláljuk a hősöket, a hiába küzdőket, az elbukókat, a multba visszahullókat egyaránt. A célok között pedig ott látjuk az új életformát, a jobb életmódot, a tisztultabb tudatot, az alkotást, a szerelmet, a családot, tehát az emberi élet teljes körét. A művek azt ábrázolják, hogy ki milyennek gondolja el ezeket a célokat és milyennek akarja. Mesterházi Lajos például Férfikor című művében messziről indítja el két hőst, a felszabadulás előtti időkből. Kőfaragó inasokként kezdik pályájukat, tehetségük azonban sokkal többre jogosítja őket. Az élet választási lehetőségeket kínál nekik. Az egyik a művészi, a másik a politikai tevékenységet választja. Döntésüket sokminden motiválja: jellem, világnézeti meggyőződés, politikai elkötelezettség, s a művészetről vallott felfogásuk, ám legkevésbé tehetségük különbözősége, mert, amint említettük, az indulásnál mindketten megmutatták oroszláncörmüket. Mesterházi arra keres választ, hogy a két eltérő élet és életforma a tehetség és az emberi képességek milyen megvalósulását és kiteljesedését eredményezhette. A politikus

is alkotónak érzi magát s nem a rábizott tallérok elkótyavetyélőjének. Meggyőződését így sommázza a regény végén: "nem szégyellem tehát és nem is dicsekszem, csak kimondom: egész élet volt az enyém is, férfikor." Önmegvalósulását a történelem eredményeiben szemlélheti. Ez is van annyi, mint na ugyanezt szobrokban élhetné át. Ám az a másfajta megvalósulás lehetősége, az az eredeti tehetsége szerinti is nagyon vágyott volt. A különös tehetség lázát jelentette. De mivel a forradalmár nagyobb hevületébe olvadt, megnövelte Sándor választásának értékét. A különös tehetség helyett az egész ember bontakozott ki.

Mai prózánkat olvasva arról győződhetünk meg, hogy az új életformáért, a teljesebb emberért, a korszerűbb világképért folyó küzdelemnek fokozatai vannak. Először alig mozduló embereket látunk, /a Hábeter család/ aztán az új életforma s a megújuló ember egynéhány konturja rajzolódik ki. /Rossz asszony, Férfikor/ s majd megjelenik a régi, a fölösleges mellett a helyét és céljait is tudó mai ember. Sarkadi Imre Gyává-jában Éva és Szabó István képviseli a két típust. Éva a regény központi alakja, a jómódu kitarzott ember életét éli. Egy találkozás valóságos lehetőséget kínál neki, hogy változtasson eddigi életén. A közöny helyett a szerelmet, a kitarottság helyett a munkás családi életet, a város helyett a falut, a mámoros időnkivüliség helyett

a hétköznapokat választhatná. A régi élete mellett dönt. Ez a magatartás hármassal válasz. Kifejezi a fölösleges ember érdektelenségét a pozitív életcélok iránt. Filozófiailag választásának nincs intellektuális értéke, mivel az értéktelenebb élethez kötődik. Végül erkölcsileg teljesen megsemmisíti önmagát, - veszteségéért kárpótlást keresve - prostituálódik. Éva gyávasága voltaképpen csak a nagy döntésekre vonatkozik. Szerelmét követve nincs ereje, hogy falura menjen, állami gazdaságba, mérnökfeleségnek. Kis dolgokban meglepően merész. Bátorságát bizonyítandó eleven hernyót nyel és kígyóval maratja meg magát. Ez a pillanati hőstett éppen azt igazolja, hogy emberi energiája - társadalmi és személyes értelemben csak erre elegendő. Szabó István, aki szakmunkásból lett gépészmérnök, azt a másik világot képviseli és jelképezi, amelyben Éva "szervidegennek" bizonyult. Egy új életmódot. A hétköznap Éva halálát jelentette volna. Ezért narkotikumokkal semmisítette meg azt. Szabó Istvánnak a hétköznap az igazi létezésformája. Az önmegvalósítás, a munkálkodás feltétele és ideje. Sarkadi tudta, hogy ez a falut és családot vállalni akaró értelmiségi voltaképpen a társadalmi élet régi viszonyain fordít egyet a megújulás irányába. Szabó István élete történelemmozdító, jöhetnek csak gépészmérnöknek készülő falura, ezt igazi bátorsággal cselekszi.

Prózaírodalmunkban sokféle példáját találjuk a szocialista emberré válásnak, az új módon való cselekvésnek. A

régi emberek átalakulása nem mindig egyszerű. Néha hosszantartó folyamat, más esetben valamely katartikus élmény is előidézheti. Látszólag legegyszerűbb azoknak a regényalakoknak az utja, akik már a felszabadulás előtt forradalmárként éltek és gondolkodtak. Illusztráljuk e három lehetőséget példával is. Tamási Áron varázsosán szép regényében, a "Szirom és Boly"ban a multból a jelenbe érkező nagypapa s a mi világunkban nevelődő unokája érdekes együttműködését s életét ábrázolja. A nemzedékkérdés itt is felötlik, de már nem a régi realizmus totalitásigényével, azaz nem családregegyé tágítva. Szirom tató népmesei szépségű figura, aki "vasárnapi ésszel" gondolkodik, Pálocska, az unokája, már "hétfői ésszel" tervez és ítél. Ő már teljesen a mi világunkban él. Tatóban még a régi lélek is lobog, papot szerez a falunak, ám ezzel a régi lobogású lélekkel lesz a szövetkezet nagy akarója is. A katartikus emberi átalakulásnak érdekes megnyilvánulását láthatjuk Örkény István Glória című regényében. A megszüntetett apácazárdából Glória máról-holnapra a számára szokatlan és érthetetlen kinti életbe kerül. Először hazamegy szüleikhez, ám nem leli helyét az új életfeltételek között. Majd vándorutra kél, keresi önmagát, s a világban azt a zugot, amely megfelel érzékenységének és korábbi transzcendens beállítottságának. Kiszolgáló lesz egy italboltban, jóhiszemű lévén, egy idősebb férfi elcsábítja. Kanyargós utján egy időre a zárda volt főnöknőjénél köt ki. Utolsó munkahelye egy állami

gazdaság. Egy vasárnapi napon magára hagyják. Váratlan dolog történik; kényszerű helyzetében egy tehén ellését kell levezetnie. Életet segít a világra, s a véres küzdelemben mintegy ő maga is ujjászületik. Ennek első jele, hogy a férfit, aki e munkahelyén már régóta reménytelenül közelit hozzá, mostmár magához engedi. Ez a találkozás is jelképes: a fiu részegen, mocsokban fekszik, Glória visszolygás nélkül megfürdeti, azt érezvén és úgy is cselekedvén, hogy semmi sem idegen immár tőle, ami evilági. A régi közösségben, a zárdában voltaképpen öncsonkítva élt, ez az új közösségben, az állami gazdaságban derült ki, amely emberi életfeltételeket nyújtott ahhoz, hogy Glória humánus képességei kibontakozhassanak, hogy szabad lényé, s nővé váljék.

Nem könnyű írói feladat annak a forradalmár típusnak az ábrázolása, amely a történelmi nehézségek nagy tömegén küzdi át magát. Mesterházi Lajos Férfikor c. regényéről szólva már utaltunk egy ilyenre. A másik Sánta Ferenc Husz órá-jának "igazgató Jóskája". A paraszt-forradalmár megtestesítője ő, ám nem partikulárisan a paraszti érdekek képviselője, hanem azáltal válik a szó teljes értelmében forradalmárrá, hogy a körülmények, az emberi életmód megváltoztatásával együtt, önmagát is forradalmasítja, s a "vele egy vályuból való cselédeket" szintén arra ösztökéli - kényszeríti. Nem valami összeválogatott pozitív tulajdonságok összegzője ez a regényfigura. Voltaképpen nem is pozitív a hagyományos értelemben. A múlt és a jövő erői

egyszerre működnek benne. Az az ember, aki mindig megfizette magát. Balogh Antival is - aki vele szintén egy vályuból való cseléd volt - ököltre megy, amiért 56-ban fegyvert fogott rá. Nem csalódásra és sértődésre hajlamos ember, tudja, hogy az új életért meg kell küzdeni. S amikor volt kenyerezései erre gyengének bizonyulnak, azaz elcsüggednek, melléjük áll, mint régen a munkában. Ez az "igazgató Jóska" földosztó, történelmi igazságosztó és paraszti módon önmagáért megfizető. Még benne él a paraszti szokásvilágban, de már az új élet legtudatosabb építője is egyben.

Csák Gyula a Mélytengeri áramlás-ban bemutat egy szövetkezeti elnököt, Sándort, aki Sánta regényalakjának mintha édes gyermeke lenne. Rajta már nincsenek történelmi nehezékek. Nincs különleges módszerekre és eljárásokra kényszerítő multja. Nem kell már komplexusokat legyőznie, okos és magabiztos vezetésének ez az egyik titka. A Royal-hallban éppen olyan otthonosan mozog, akár a szövetkezet portáján. Sándor mintegy előlegezve megtesiti-jelképezi a parasztság jövőjét. Tendencia-típus. Am olyan eleven egyediségű is, hogy személyes léte épp oly meggyőző, mint az általa megszólaló "osztályjövő". Az író azt kérdezi tőle: "milyen lesz egy parasztember ötven év múlva." A válasz: "olyan, mint én most." Lehet, hogy ez optimista tulzásnak bizonyul. Van azonban ennek a városi-falusi "parasztember"-nek egy másik megjegyzése is a falu és a város mai helyzetéről. Ezt mondja:

"A házak meg a természeti környezet más. Da a falusi és városi életmód nagyon közelit."

Hatalom, nép és vezetés csak történelmileg vizsgálható kategóriák. Szocialista viszonyok között is. Mai irodalmunkban szemléletesen tükröződik e fogalmak tartalmi változása és egymáshoz való viszonyuk is. Galgóczi Erzsébet Pókháló c. regényében egy egészen új tipust, napjaink küzdelmei közt élő parasztvezetőt formál meg Niklai Géza tsz-elnök alakjában. Egészen új annyiban - s ez nem értéktétel, a regény történetiségének kérdése -, hogy a mai falu emberi és vezetési gondjait emeli át az irodalomba. Niklai Géza tsz-elnök teljes emberi életet él, nehéz sorsot vállal. A személyes és a közéleti egyaránt az. Próbára tevő. Nem makulátlan ember. Őt is sárból és aranyból gyurták. De milyen kevéske benne a nem nemes anyag. Talán csak annyi, hogy jobb része hitelesedjék általa. A hatalmat úgy gyakorolja, mintha mindig valamilyen esküre gondolna. Pedig egyszerűen csak rátermett és tiszta ember. Azok az ellenfelei akik a szövetkezetet aranybányának vélik s leváltását akarják, őt így jellemzik: "Mert a Niklai hülye, puritán ember! Neki nincs szive több pénzt felvenni, mint amennyit a traktoros keres..." Ám Niklai nemcsak traktoros puritánságu, rendithetetlen igazságszerető, még önmaga rovására is. Egy új vezető emberfajta kialakulásának, s egy emberibb, érettebb hatalomgyakorlás módszerének példázata ez a regény.

A munka és a munkásélet s életmód ábrázolása 45 utáni prózairodalmunkban sokféle kísérleten ment keresztül. Kisebbségi hagyománya van, mint a parasztábrázolásnak. Ezért minden uttorokisérlet különös figyelmet érdemel. Itt is csak néhány példát említhetünk, Déry Tibor Felelet, Veres Péter Pályamunkások, Katkó István Vadhajtás, Kertész Ákos Sikátor és Makra c. regényeit. S itt kell szólnunk László-Bencsik Sándor Történelem alulnézetben c. művéről, jóllehet ez nem a regény, hanem az ugynevezett irodalmi szociográfia kategóriájába tartozik.

Kertész Ákos Sikátora és Makrája azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert munkásalakjainak ábrázolásában a hagyományostól eltérő individualizálásra törekszik. Mind Bognár Vince, - a Sikátor hétköznapi hőse -, mind Makra, szerelmekben és szerelmi konfliktusokban mutatkozik be elsősorban. Bognár Vince, aki szintén faluról jött, mint a Rossz asszony Majoros Józsiája, a városban nehezebben talál magára, mint Veres Péter regényalakja. Ő elveszti szerelmét paraszti gátlásossága és óvatossága miatt. Amikor kezdi sejteni, hogy másképpen kellett volna cselekednie, már késő. Mai prózánk egyik legérdekesebb regényfigurája Makra. Eleinte szolid családi boldogság után vágyakozik. Már nagy szerelme, Vali felébreszti benne az önmegismerés s az önmegvalósítás vágyát. Addig csak azt sejtette, hogy nehéz ember,

Valit elveszítvén azt is, hogy azáltal nehéz, hogy művész is, vagy legalábbis van ilyenféle kibontásra váró tehetősége is. Valit elvesztve önmagát is elveszti, a békés ott-hon már semmit sem jelent számára. Sztanekban Valit keresi, illetve felfedezett, de meg nem valósított önmagát, de hiába. Öngyilkosságának is ez az oka. Tanulsága pedig, hogy az ember mindig bonyolultabb, mint a fogyatékosan megalkotott típus, amely csak társadalmi hovatartozását fejezi ki. Makra figyelmet és megértést igényelt - ali tette fogékonyra erre - környezetétől, a többi embertől is. Am az érdeklődés és a felismerés, amely tart ztathatta volna még, nem jelentkezett.

Irodalmunkban régi hagyománya van a népelet, a dolgozó rétegek sorsát, küzdelmét bemutató felfedező, szociális feltehető kutatásoknak, alkotásoknak. Nagy Lajos Kiskunhalom és Illyés Gyula Puszták népe c. művét a mai irodalmi szociográfia mintegy őspéldának tekintheti. Annak bizonyosságul is, hogy az irodalom lehet az életünk, a mindennapjaink közvetlen felfedezője és bemutatója, anélkül, hogy művészi jellegét és szándékát feladná. László-Bencsik Sándor Történelem alulnézetben c. műve - a többi között - méltán illeszkedik a fenti sorba. Egy szocialista brigád életét mutatja be. 18 ember egyéni sorsát; s azt a folyamatot, ahogyan a brigádban közösséggé szerveződnek. Export-csomagolással foglalkoznak. Az export-csomagolás vándor szakma. Nem üzemhez kötött, inkább üzemekhez. Voltaképpen nem is szakma, könnyen

megtanulható, de rendkívül nehéz fizikai munka. Ám csak a szükséges minimum megszerzéséhez egyszerű az út. A létminimum munkához. A mestertudás, a hozzáértés, a tehetség az export csomagolók körében sem ismeretlen fogalom. A legképzettebbek révén lett ez a nem-szakma szakmává. A trógerolás egy komplex munka mellékes részévé zsugorodott. A Szegvári brigád a legnagyobbat azzal alkotta, hogy ápolta és követte a mestermunka eszményét. A mestermunka - legyen bár kalapács, vasvilla, vagy lapát az eszköze - intellektuális teljesítmény is. Ezért a testi jóérzéshez és a szellemi örömhöz egyaránt köze lehet. Illyés Gyula Veres Pétert eszményi értelmiséginek nevezi. S róla szólván a műveltséget sem hagyományosan értelmezi. Érteni a dolgunkat - legyen az paraszti vagy ipari munka - veres péteri alapossággal, a műveltség igazabb bizonyítéka, mint általában tudni ezt-azt, gyakorlati és szellemi haszon nélkül. A Szegvári brigád - s ez nagyon lényeges - ezért a munkaszellemű műveltségért tett nagyon sokat. Az ilyen közösségekben alapozódik meg az újszerűen végzett munka által az a fajta szocialista magatartás és gondolkodás, amely már nem csak brigádügy. Természetes áttételek által az egész társadalomra átalakíthat.

A mai irodalom élő, változó folyamat, ezért teljes képet nem rajzolhatunk róla. Még kevésbé tárgyalhatjuk mindazt az érdekes alkotást, amely gazdagodó szocialista életünket

ábrázolja. Még a legfontosabbakról sem szólhatunk kedvünk szerint. Illyés Gyula, Darvas József, Sötér István, Dobozi Imre, Karinthy Ferenc, Somogyi Tóth Sándor, Fekete Gyula, Raffai Sarolta, Moldova György, Molnár Zoltán, Jókai Anna, Molnár Géza, Mocsár Gábor, Végh Antal, Tóth Lajos, Fenákel Judit, Tüskés Tibor és mások művei ezt méltán igényelnék. Dehát a téma egy előadásban kimeríthetetlen. Ez irodalmunk gazdagságának a jele. Tendenciákkal foglalkozhattunk csak. Mai prózánk legszembeűnőbb jellemzője tehát az, hogy rólunk szól, a mi életünkről, vágyainkról, megtervezhető világunkról, s az azt továbbbszinező és gazdagító hiteles emberi álmokról.